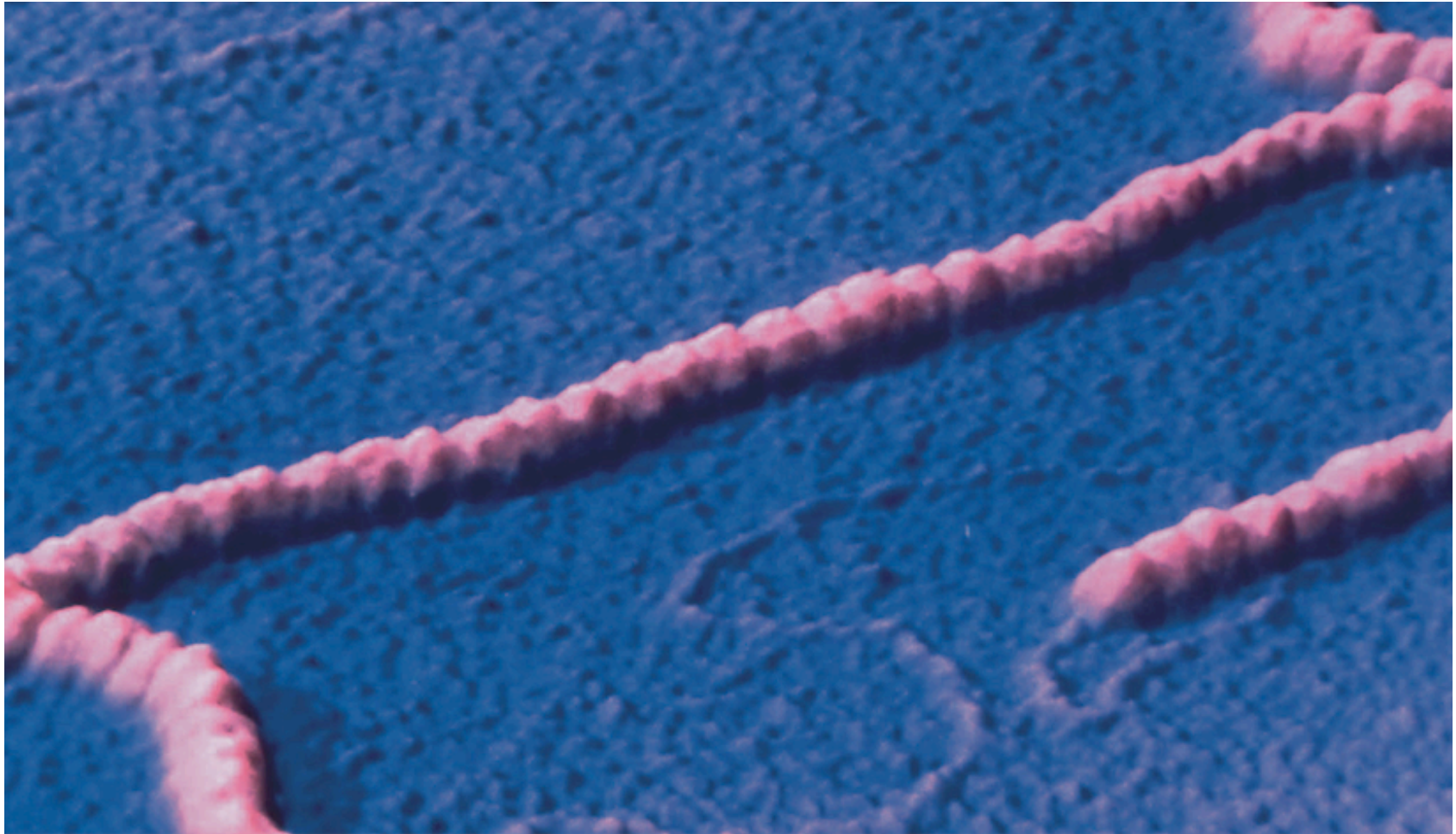

KROMOZOMLARDAKİ DNA'NIN ORGANİZASYONU

Giriş

- DNA'nın genetik bilgiyi barındırdığının anlaşılmasından sonra;
 - DNA'nın genler halinde nasıl organize olduğu ve
 - Genetik işlevin kromozomlar halinde nasıl organize olduğu araştırılmaya başlanmıştır.
- Burada sorulacak asıl soru genetik maddenin organizmanın genomunu oluştururken nasıl düzenlendiğidir.

Viral ve bakteritel kromozomlar basit DNA molekülleridir

- Virüs ve bakteri kromozomları ökaryotlarla kıyaslandığında çok daha az karmaşıktır.
- Genellikle tek bir nükleik asit molekülünden oluşur ve proteinlerle çok ilişkili değildir.

Viral ve bakteritel kromozomlar basit DNA molekülleridir

- Yüksek yapılı genom formlarıyla kıyaslanırsa daha az genetik bilgi içerirler.
- Bu özellikler, viral ve bakteriyel kromozomların analizlerini büyük ölçüde basitleştirir.

Virüs kromozomu

- Virüs kromozomları, tek ya da çift zincirli tek tip bir nükleik asit molekülünden (ya DNA, ya da RNA'dan) oluşur.
- Halkasal yapıda ya da doğrusal yapıda olabilir.
- Bakteriyofaj øX174'ün tek zincirli DNA'sı, olgun virüsün protein kılıfı içinde kapalı halka şeklinde bulunur.

Bakteriyofaj λ DNA'sı

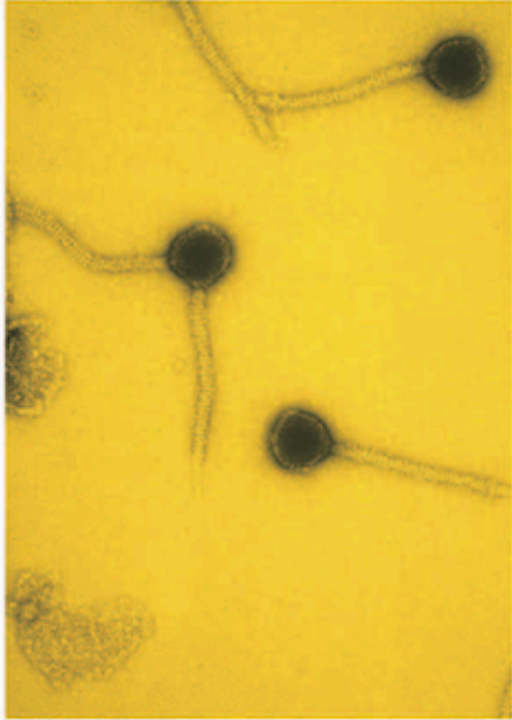
- Diğer taraftan bakteriyofaj λ DNA'sı enfeksiyon öncesi doğrusal çift zincirli yapıdadır.
- Konağı enfekte edince kapanarak halkasal yapı oluşturur.

'T' çift seri bakteriyofajlar

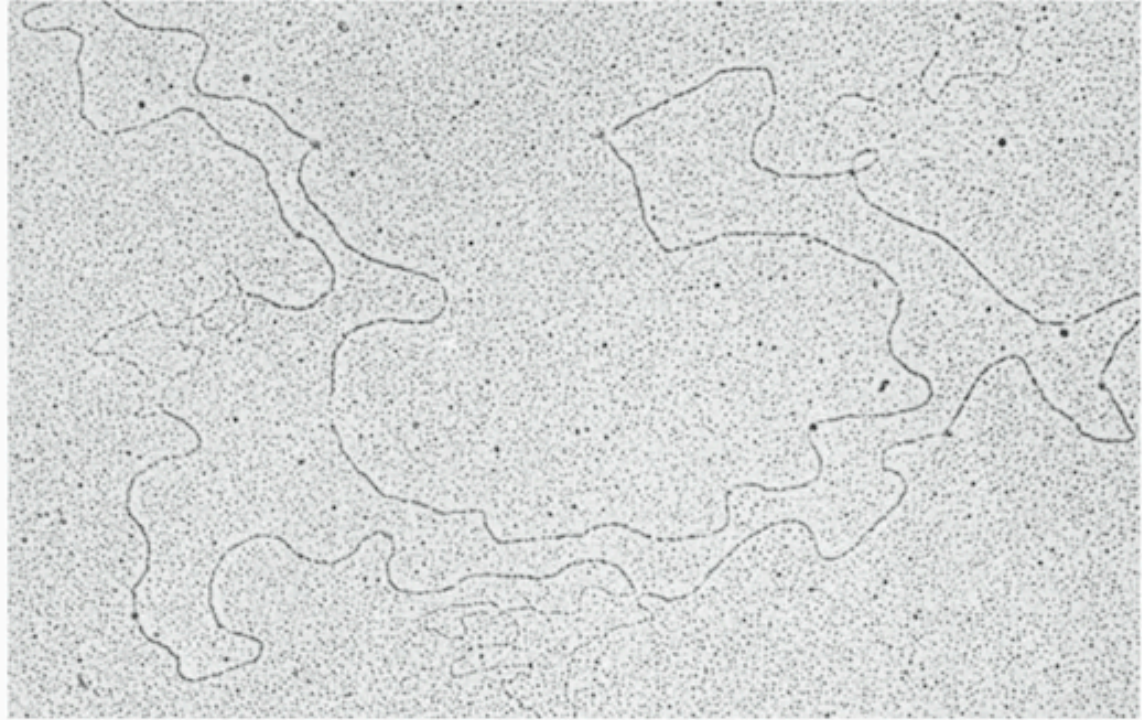
- T-çift seri bakteriyofajları gibi pek çok virüs, bakteriyel konak içinde bile halkasal forma geçmeyen çift zincirli doğrusal DNA kromozomuna sahiptir.
- Yani halkasal hale geçme bazı virüsler için kendini eşleyebilmek için mutlak gerekli değildir !!!

'T' çift seri bakteriyofajlar

(a)

(b)

ŞEKİL 12-1 (a) λ fajının ve (b) ondan ayrıştırılmış DNA'sının elektron mikrografı. Kromozom 17 μm uzunluğundadır. Faj, DNA'dan beş kat daha büyütölerek gösterilmiştir.

Önemli bir ortak özellik !

- Virüs , bakteri ve ökaryotik hücrelerin ortak bir özelliği;
 - Çok uzun DNA molekülünü oldukça küçük bir hacim içine paketleme yetenekleridir.

Bakteri kromozomu

- Bakteri kromozomları yapısal olarak basittir.
- Daima çift zincirli DNA molekülünden oluşur ve nükleoid olarak adlandırılan bir yapı içinde sıkışmış olarak bulunur.
- Bakteri kromozomlarını oluşturan DNA'nın çeşitli tiplerde DNA bağlanma proteinleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Bazı virüs ve bakterilerin genetik materyalleri

Organizma	Tip	Nükleik Asit		Viral Kafanın ya da Bakterinin Büyüklüğü (μm)	
		SS ya da DS*	Uzunluk (μm)		
Virüs	$\phi\times 174$ faji	DNA	SS	2.0	0.025×0.025
	Tütün mozaik virüsü	RNA	SS	3.3	0.30×0.02
	Lambda faji	DNA	DS	17.0	0.07×0.07
	T2 faji	DNA	DS	52.0	0.07×0.10
Bakteri	<i>Haemophilus influenzae</i>	DNA	DS	832.0	1.00×0.30
	<i>Escherichia coli</i>	DNA	DS	1200.0	2.00×0.50

*SS = tek-zincirli; DS= çift-zincirli.

ŞEKİL 12-2 Ozmotik şok ile DNA'sı açığa çıkarılmış T2 bakteriyofajının elektron mikrografı. Kromozomun uzunluğu $52 \mu\text{m}$ 'dir.

ŞEKİL 12-3 Ozmotik şok ile DNA'sı açığa çıkarılmış *Escherichia coli* bakterisinin elektron mikrografı. Kromozomun boyu $1200 \mu\text{m}$ 'dir.

DNA bağlanma proteinleri

- Bu proteinlerden HU ve U olarak adlandırılan iki tanesi küçüktür, fakat hücrede bol bulunurlar.
- Bunlar DNA'daki negatif yüklü fosfat gruplarına iyonik bağla bağlanan pozitif yüklü amino asitlerden yüksek oranda içerirler.

DNA bağlanma proteinleri

- Bu protein molekülleri yapısal olarak ökaryotik DNA'ya bağlanan histon adı verilen proteinlere benzerler.
- Bakteri hücresindeki kromozom, sıkışmış yapısına rağmen kendini eşleyebilir.
- Transkripsiyona uğrar.
- İşlevsel olarak durgun değildir.

Üstün kıvrılma (supercoiling) yapısına virüs ve bakterilerde sık rastlanır

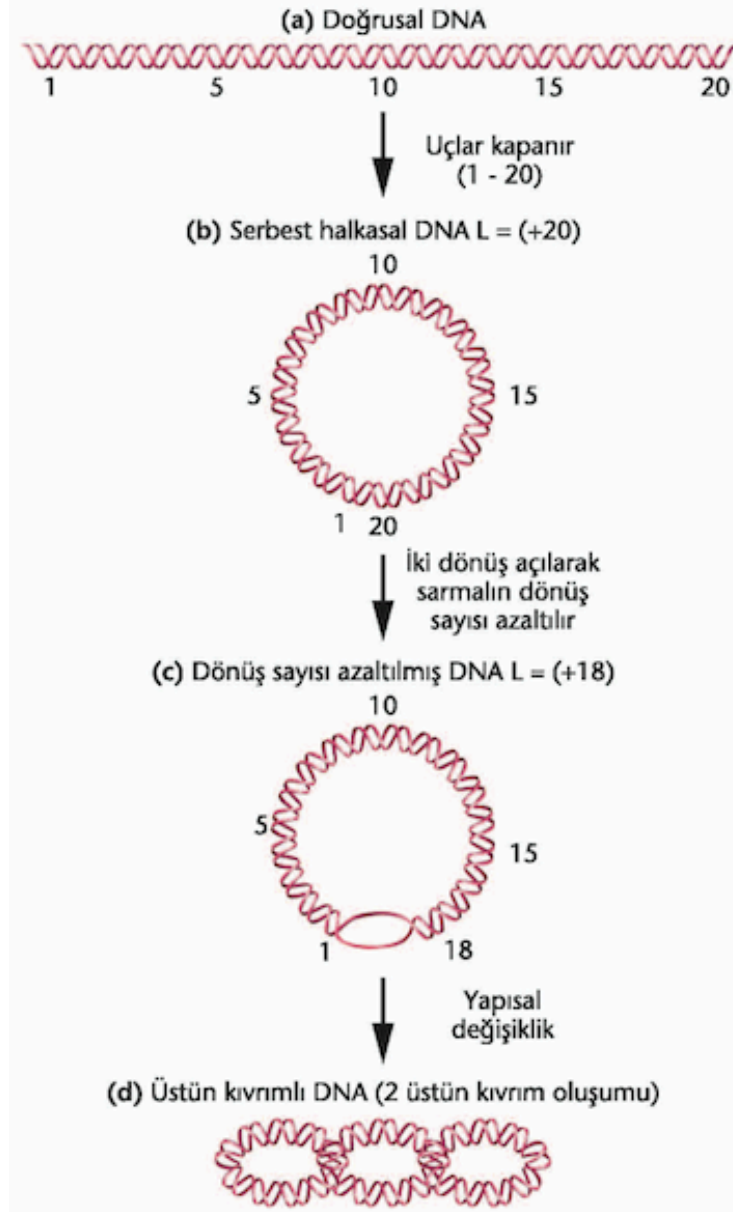
- Supercoiling DNA ilk defa farelerde tümör oluşumuna neden olan polyoma virüsünün çift zincirli DNA'sının çalışılması sırasında ortaya çıkarılmıştır.
- 1963'de, DNA yüksek hızlı santrifügasyona tabi tutulduğunda birbirinden farklı yoğunlukta ve şekilde üç farklı bileşenin olduğu gözlenmiştir.

Üstün kıvrılma (supercoiling) yapısına virüs ve bakterilerde sık rastlanır

- 1965'de Jerome Vinograd bu gözleme bir açıklık getirmiştir.
- Daha büyük sedimantasyon hızına sahip olan iki parça, polyoma virüsünün halkasal formda olan DNA'sına ait iken,
- Düşük sedimantasyonlu bileşen doğrusal formdaki polyoma DNA'sıdır.

Önemli !!!

- Kapalı halkasal moleküller daha sıkışıktır.
- Çökelme hızları, aynı molekül ağırlığında ve aynı büyüklükte olan doğrusal moleküllerinkinden daha fazladır.

ŞEKİL 12-4 Halkasal DNA'nın üstün kıvrımlı yapıya geçişinin gösterimi. L bağlanma sayısına eşittir.

Topoizomerler

- Sadece bağlanmaları farklı olan iki özdeş molekül birbirinin topoizomeridir.
- Kapalı halkasal DNA moleküllerinde görüldüğü gibi serbest ucu olmayan bir molekül, bir topoizomer formundan diğer topoizomer formuna nasıl geçiş gösterir?

Topoizomerler

- Biyolojik olarak bu, DNA'yı bir ya da iki zincirden kesebilen ve uçları tekrar birleştirmeden önce sarmal yapısını açabilen bir grup enzim tarafından gerçekleştirilir.
- Bu enzimlere topoizomerazlar denir.

Topoizomerler

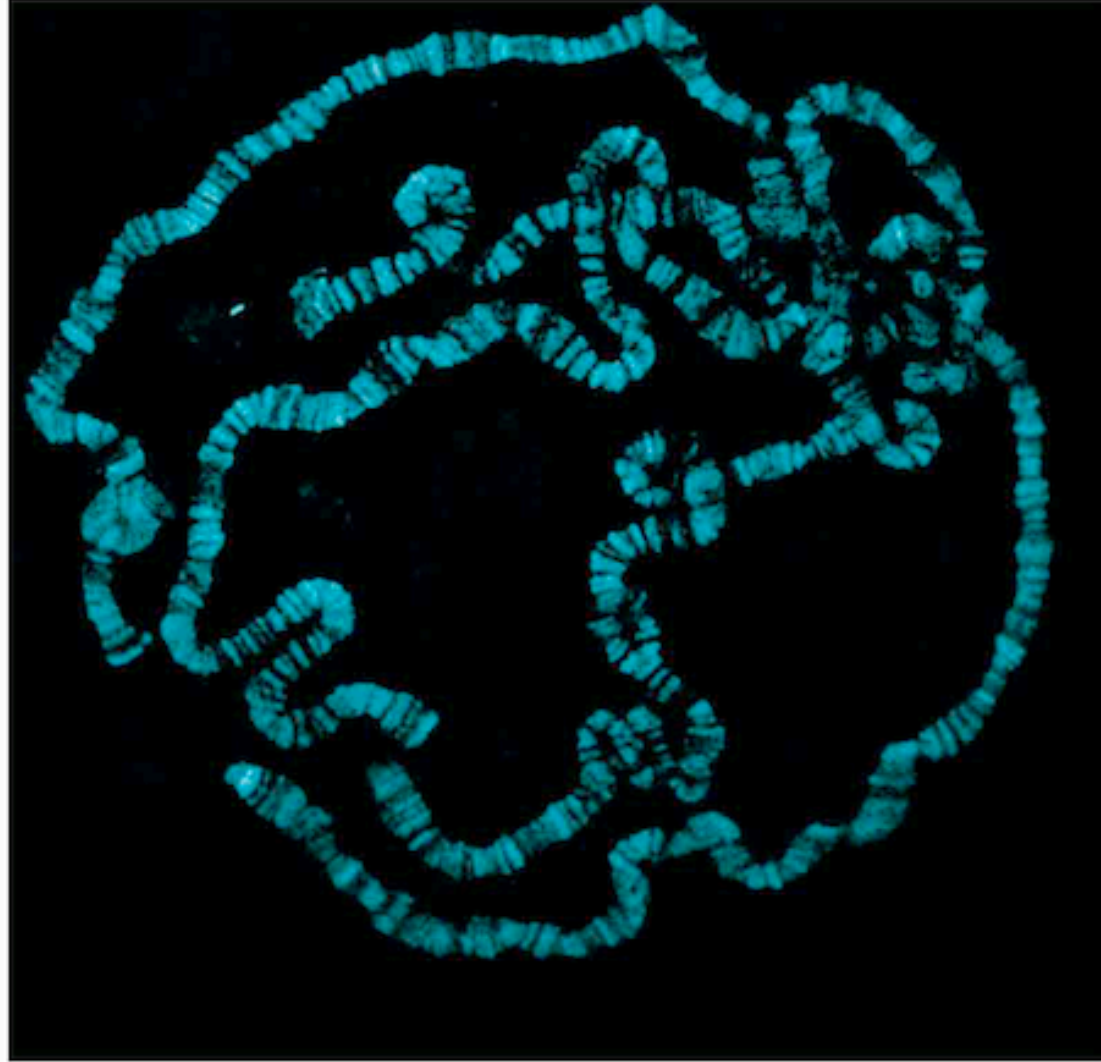
- Süper kıvrımlı DNA'lar ve topoizomerazlar ökaryotlarda da bulunur.
- DNA, kromatin iplikçikleriyle bir araya gelen histon proteinlerle üstün kıvrımlar oluşabilir.

Özelleşmiş kromozomlar değişik yapılarla sahiptir

- İki tip çok özelleşmiş kromozom vardır.
- Bunlar; politen ve lambda (λ) fırçası kromozomlarıdır.
- Bu kromozomların organizasyonu, ışık mikroskopunda fark edilmiştir.

Politen kromozomlar

- Dev politen kromozomlar pek çok dokuda, bitkilerde ve protozoaların çeşitli türlerinde bulunur.
- Politen kromozomlar ışık mikroskobu altında bantlar şeklinde görülür.
- Her bir kromozomun eksenini boyunca koyu boyanan bantlar görülür.
- Her bir politen kromozomun uzunluğu 200-600 μm uzunluğundadır.

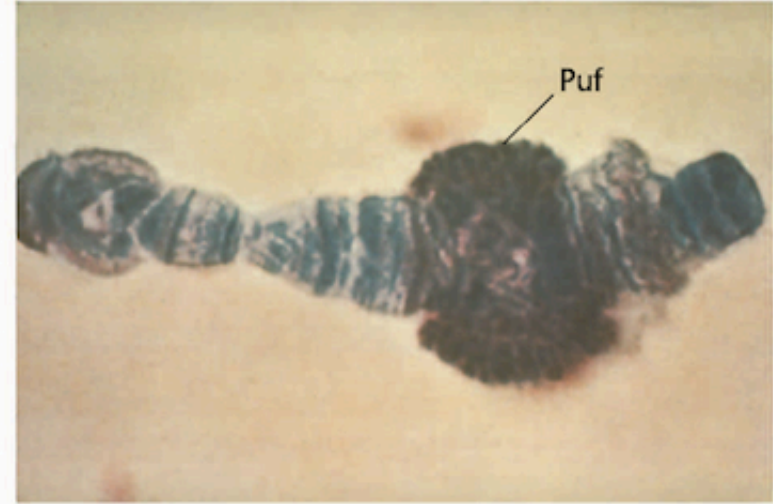
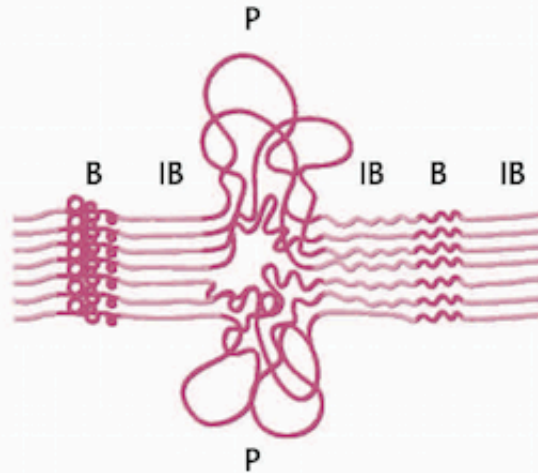

ŞEKİL 12-5 *Drosophila*'nın tükürük bezi hücrelerinden elde edilmiş politen kromozomu

Puf !!!

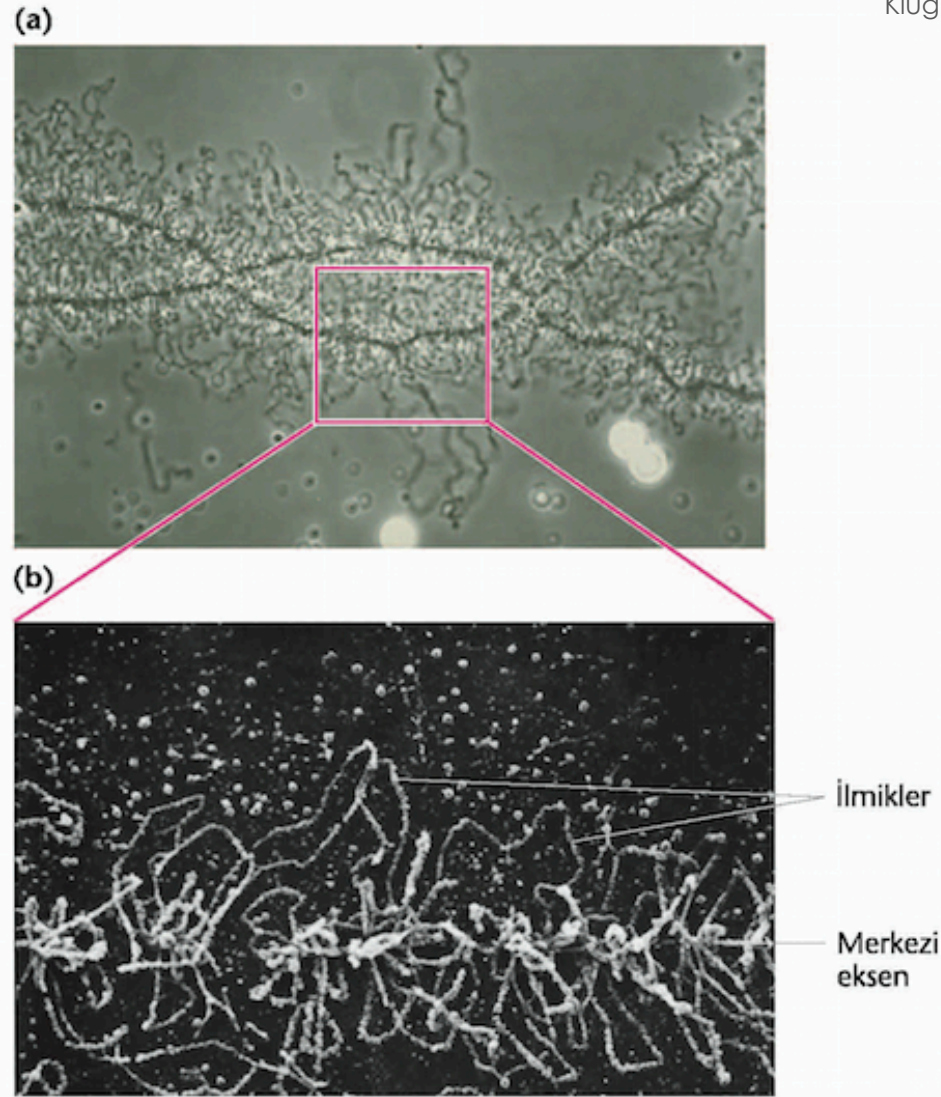
- Bantlardaki zincirlerde, genetik aktivite sırasında katlanma ve bükülmenin çözüldüğü bölgeler olan puf (şişkin) yapıları oluşturur.

ŞEKİL 12-6 Bir politen kromozomu içindeki bir "puf"un fotoğrafı. Şematik gösterimde bir politen kromozomun bir bant (B) bölgesinde zincirin açılması ile bir puf (P) oluşumu görülmektedir. Ara bant bölgeleri (IB) olarak gösterilmektedir.

λ fırçası kromozomları

- İlk defa 1892'de köpekbalığı oositlerinde gözlenmiştir.
- Bu ismi şömine lambalarını temizlemek için kullanılan fırçalara benzediği için almıştır.
- Bugün artık pek çok omurgalı oositlerinde, bazı böceklerde ve spermatozoidlerde bulunduğu bilinmektedir.

ŞEKİL 12-7 Amfibi oositlerinden elde edilmiş lamba fırçası kromozomlarının (a) fotomikrografı; (b) taramalı elektron mikrografı görülmektedir.

Ökaryotlarda DNA, kromatin şeklinde düzenlenmiştir

- Kromatin: DNA'nın ve proteinlerin birleşerek oluşturduğu nükleoprotein yapısına denir.
- Mitoz sırasında kromozom yapısı, çok sıkı kıvrılmış, katlanmış kromatin ipliklerinden oluşmuştur.

Ökaryotlarda DNA, kromatin şeklinde düzenlenmiştir

- Hücre döngüsünün interfaz aşamasında kromatin açılır ve kromozomlar kaybolur.
- İnterfazda, kromatin, çekirdek içinde dağılmıştır.
- Her kromozomun DNA'sı replike olur.

Ökaryotlarda DNA kromatin şeklinde düzenlenmiştir

- Hücre döngüsü süresince çoğu hücre tekrar mitozaya girer.
- Kromatin, görünür kromozomları oluşturmak üzere yeniden kıvrılır.
- Bu yoğunlaşma her bir kromatin ipliğinin boyunun 10.000 kat kısalması demektir.

Kromatin yapısı ve nükleozomlar

- Virüs ve bakterilerin genetik maddesi, proteinlerle ilişkili olmayan DNA veya RNA zincirlerinden ibarettir.
- Ökaryotik kromatin yapısında, önemli miktardaki protein, kromozomal DNA ile ilintilidir.
- Bu proteinler histonlar ve histon olmayanlar olarak iki gruba ayrılırlar.

Histonlar

- Histonlar, (+) yüklü amino asitler olan arjinin ve lizini çok fazla miktarda içerirler.
- Bu Şekilde proteinler, nükleotitlerin (-) yüklü fosfat gruplarına baēlanır.

1970'lerde kromatinin yapısı ile ilgili modeller geliştirilmiştir

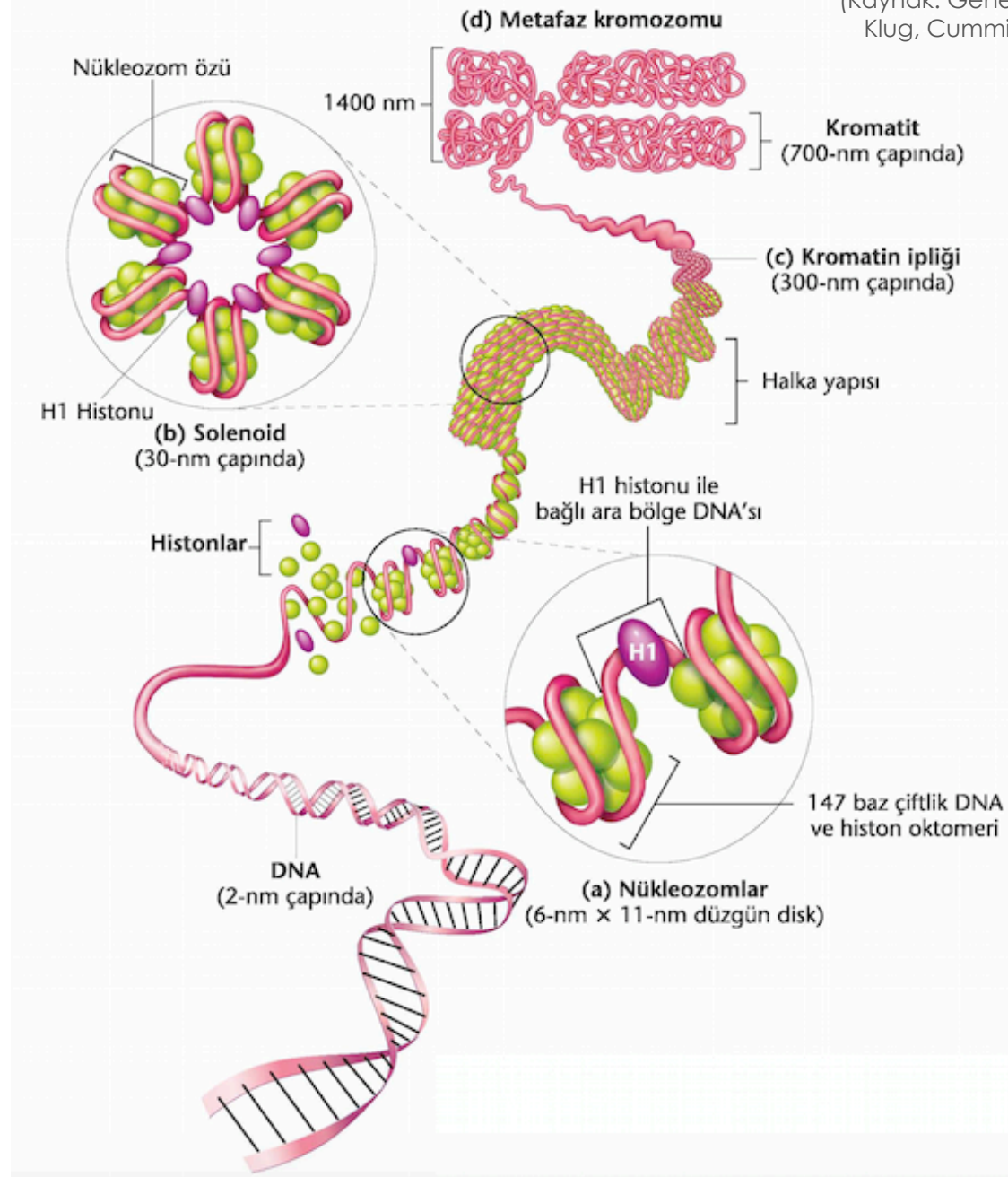
- Kromatinlerin endonükleazlarla parçalanması yaklaşık 200 bp uzunluğunda pek çok DNA parçasının oluşmasına neden olmaktadır.
- Elektron mikroskobu gözlemleri sonucunda kromatin ipliklerinin, küresel taneciklerin doğrusal düzenlenmesi şeklinde olduğu gösterilmiştir.

1970'lerde kromatinin yapısı ile ilgili modeller geliştirilmiştir

- Önceleri v-cismi olarak adlandırılan bu tanecikler şimdi nükleozom olarak bilinmektedir.
- Kromatini oluşturan nükleozomların yapısında histon molekülleri bulunmaktadır (H2A, H2B, H3 ve H4).

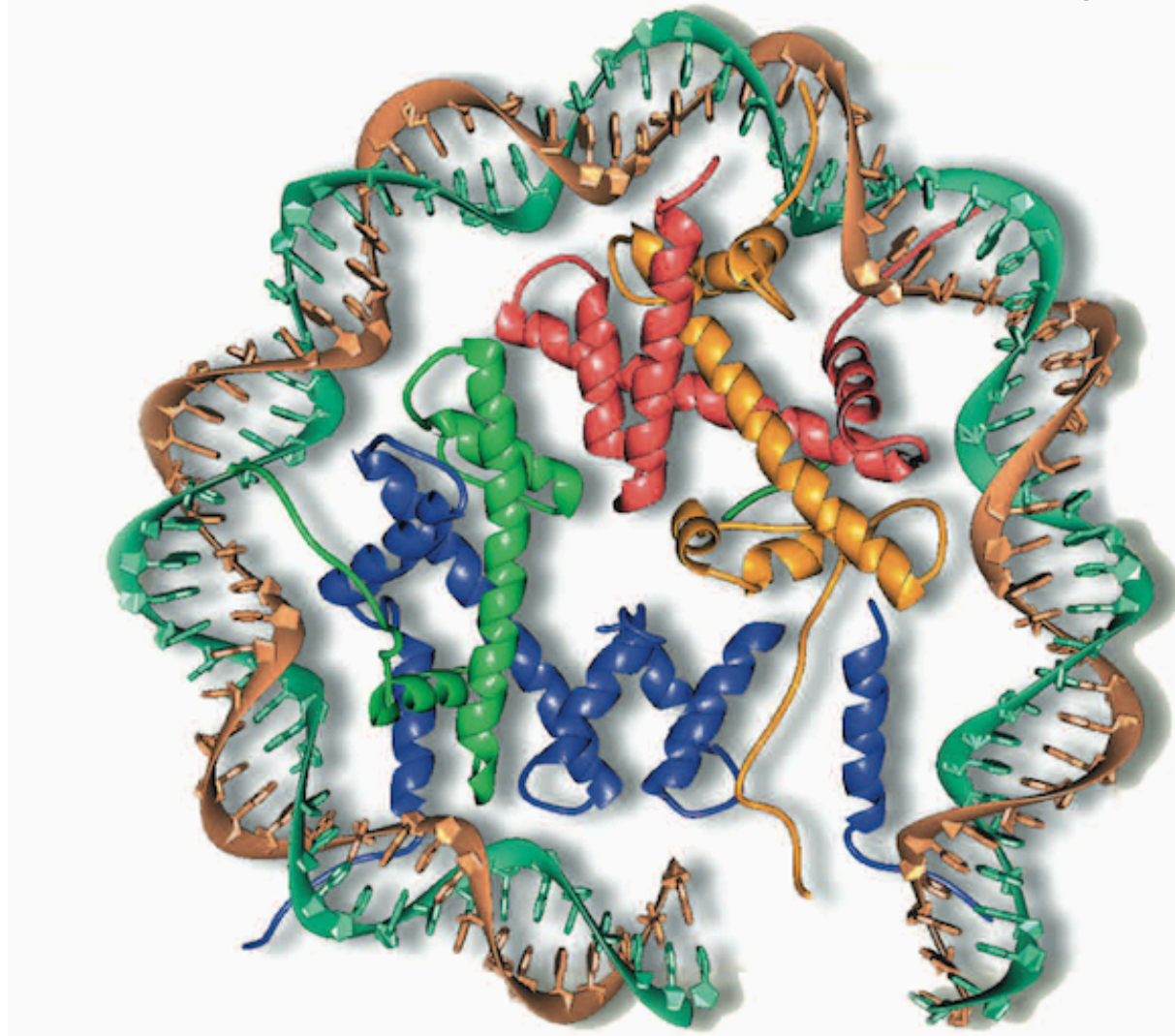
1970'lerde kromatinin yapısı ile ilgili modeller geliştirilmiştir

- Nükleaz ile parçalanma işleminin zamanı biraz uzatılırsa 147 bp içeren ve nükleozom çekirdek tanesi (nükleozom kor partikülü) adı verilen yapı ortaya çıkar.
- Bu DNA, nükleozomları bir arada tutan kısımdır.
- Buna bağlayıcı DNA da (linker DNA) denir.

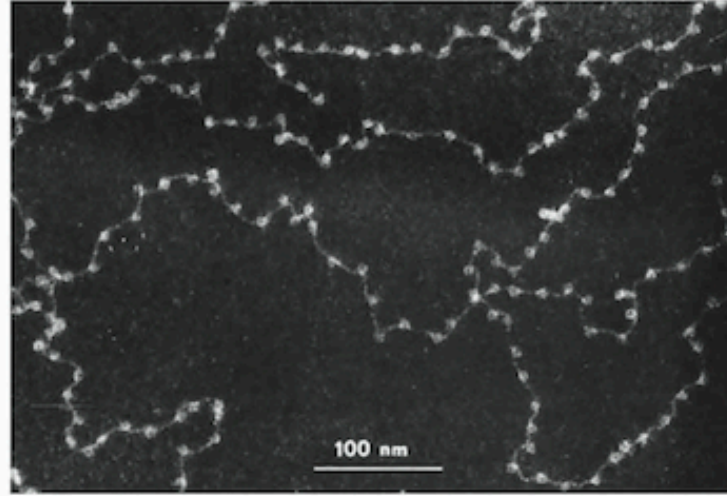
1970'lerde kromatinin yapısı ile ilgili modeller geliştirilmiştir

- 1984 yılında, X ışını ve nötron bombardımanı analizleri sonucu elde edilen bilgilerin ışığında, nükleozom yapısının detaylı bir modeli ortaya konulmuştur.

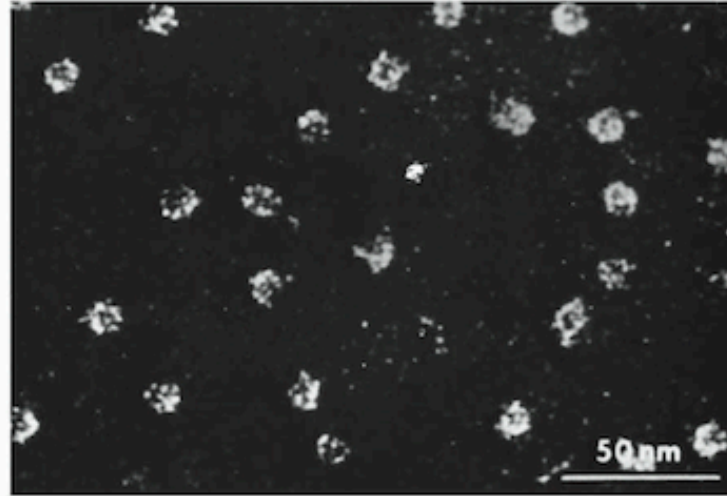

ŞEKİL 12-10 Nükleozom çekirdek parçacığının 2.8 Å çözünürlüğündeki X-ışını kristal analizinden elde edilen şekli. Dört çift histonun etrafını çift sarmal DNA sarmaktadır.

(a)

(b)

ŞEKİL 12-8 (a) Tavuk eritrositlerinin çekirdeklerinden elde edilen kromatin üzerindeki nükleozomların koyu-alanlı elektron mikrografı. (b) Mikrokokal nükleaz parçalaması ile elde edilen nükleozomların koyu-alanlı elektron mikrografı.

Nükleozom çekirdeğinin yüksek çözünürlüklü çalışmaları

- Histon proteinleri, DNA'nın nükleozom şeklinde katlanmasında ve paketlenmesinde önemli rol oynar.
- Örneğın; replikasyon ve gen işlevlerinde enzimatik ve düzenleyici rolü olan çok çeşitli proteinler, DNA ile doğrudan etkileşime girmek zorundadır.

Nükleozom çekirdeğinin yüksek çözünürlüklü çalışmaları

- 147 kb'lik çift zincirli DNA, dört çift histon proteinini çevrelemektedir.
- Bu konfigürasyon ökaryotik çekirdekteki DNA'nın temel katlanma birimidir.

Histon modifikasyonları

- Çalışılan histon modifikasyonlarından biri histon asetil transferaz (HAT) tarafından gerçekleştirilen asetilasyondur.
- Bu enzim lizin aminoasitinin yan zincirindeki pozitif yüklü amino grubuna asetil grubunu bağlar.
- Pozitif yükü nötralize ederek, proteinin net yükünde önemli değişikliğe sebep olur.

Histon modifikasyonları

- Yüksek orandaki asetilasyon kromatin yapısını açmaktadır.
- Genlerin aktif olduğu bölgelerde asetilasyon artarken inaktif olan bölgelerde azalmaktadır.
- Diğer önemli kimyasal değişiklikler ise;
 - Histonlardaki aminoasitlerin metillenmesi ve
 - Fosforlanmasıdır

Histon modifikasyonları

- Bu kimyasal işlemler metil transferaz ve kinazlar olarak adlandırılan enzimler tarafından gerçekleştirilir.
- Ökaryotlarda nükleozomdaki histonların metilasyonu gen aktivitesi ile doğru orantılıdır.
- DNA'daki sitozin nükleotitlerinin metillenmesi gen aktivitesi ile ters orantılıdır.

Heterokromatin

- Ökromatin bölgeler, kromozomun açılmış halini tanımlamak için kullanılmıştır.
- Heterokromatin bölgeler genetik olarak inaktif olan kısımlardır.
- Bu bölgeler ya genlerden yoksundur ya da baskılanmış genleri içerirler.

Heterokromatin

- Heterokromatin bölgeler, ökaryotik kromozomun farklı bölgelerinde bulunabilir.
- Sentromer bölgeleri ve kromozomların telomer adı verilen uç kısımları heterokromatiktir.

Kromozom bantlama tekniği

- Mitotik kromozomlar, ışık mikroskopundaki büyüklüklerine ve sentromerlerinin konumlarına göre ayırt edilebilmektedir.
- Görüntüleme yöntemlerinin en iyi bilinenlerinden bir tanesi de kromozom-bantlama tekniğidir.
- İlk bantlama Mary Lou Pardeu ve Joe Gall tarafından geliştirilmiştir.

Kromozom bantlama tekniği

- Bu araştırcılar, fareden hazırladıkları kromozom preparatlarını ısı ile denatüre etmişlerdir.
- Sonra Giemsa ile boyandıklarında özgül boyama profillerinin ortaya çıktığını bulmuştur.
- Mitotik kromozomların sadece sentromer bölgeleri boyayı alır.
- Bu boyama modeline C-bantlama adı verilir.

C-bantlama tekniği

- Bu teknik, kromozomun, heterokromatinden oluşan özgöl bölgelerini belirleyen bir tekniktir.

ŞEKİL 12-11 C-bantlamayı gösteren insan mitotik kromozom yayması. Sadece sentromerler boyanmıştır.

G-bantlama tekniği

- G-bantlama, her bir kromozom boyunca değişik boyama profilleri oluşturulur.
- Değişik koşullar altında yapılan pek çok boyama reaksiyonu, kromozom boyunca var olan heterojenliği ve karmaşıklığı yansıtır.

ŞEKİL 12-12 G-bantlama tekniği ile elde edilmiş normal bir insan (bir erkeğin) karyotipi. Kromozomlar metafazdaki hücrelerden elde edilmiştir.

G-bantlama tekniği

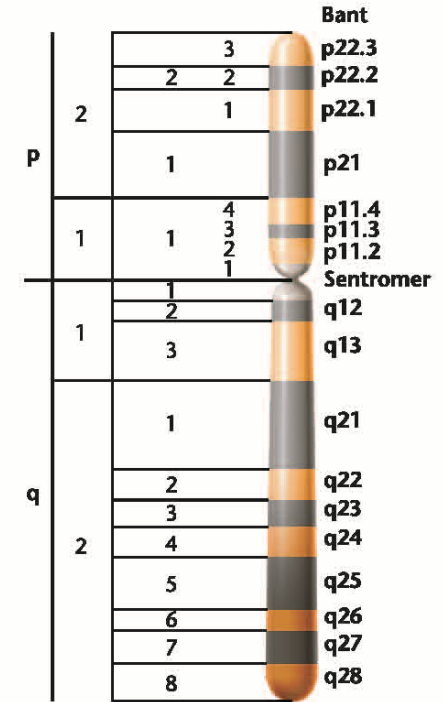
- Sitogenetik analizlerde bu bantların önemi büyüktür.
- Her bir kromozomun bant profili özgüldür.
- Bu nedenle boyları ve sentromer yerleri birbirinin aynı olan kromozomlar bile ayrıt edilebilir.
- Örneğin; insana ait kromozom 4 ile 5 ve kromozom 21 ile 22.

ŞEKİL 12-12 G-bantlama tekniği ile elde edilmiş normal bir insan (bir erkeğin) karyotipi. Kromozomlar metafazdaki hücrelerden elde edilmiştir.

G-bantlama tekniği

- 1971'de G-bant profilleri temel alınarak insan kromozomlarının bant profilleri belirlenmiştir.

ŞEKİL 12-13 Farklı bant paternleri ile ayırt edilebilen insan X kromozomu bölgelerinin görünümü. Sağdaki işaretler özgül bantları göstermektedir.

Ökaryotik kromozomlardaki tekrarlanan DNA dizileri

- řu ana kadar DNA'nın kromozom halinde nasıl düzenlendiğini gördük.
- şimdi de kromozom içinde belirli dizilerin, pek çok kez tekrarlandığını göreceğiz.

Tekrarlanan DNA dizilerini üç ana kategoriye ayırabiliriz

- Sentromer ve telomerleri bölgelerini oluşturan heterokromatin,
- Uzun ve kısa DNA dizilerinin ardışık tekrarları,
- Ökaryot genomu boyunca yayılmış olan hareketli diziler.

Uydu DNA

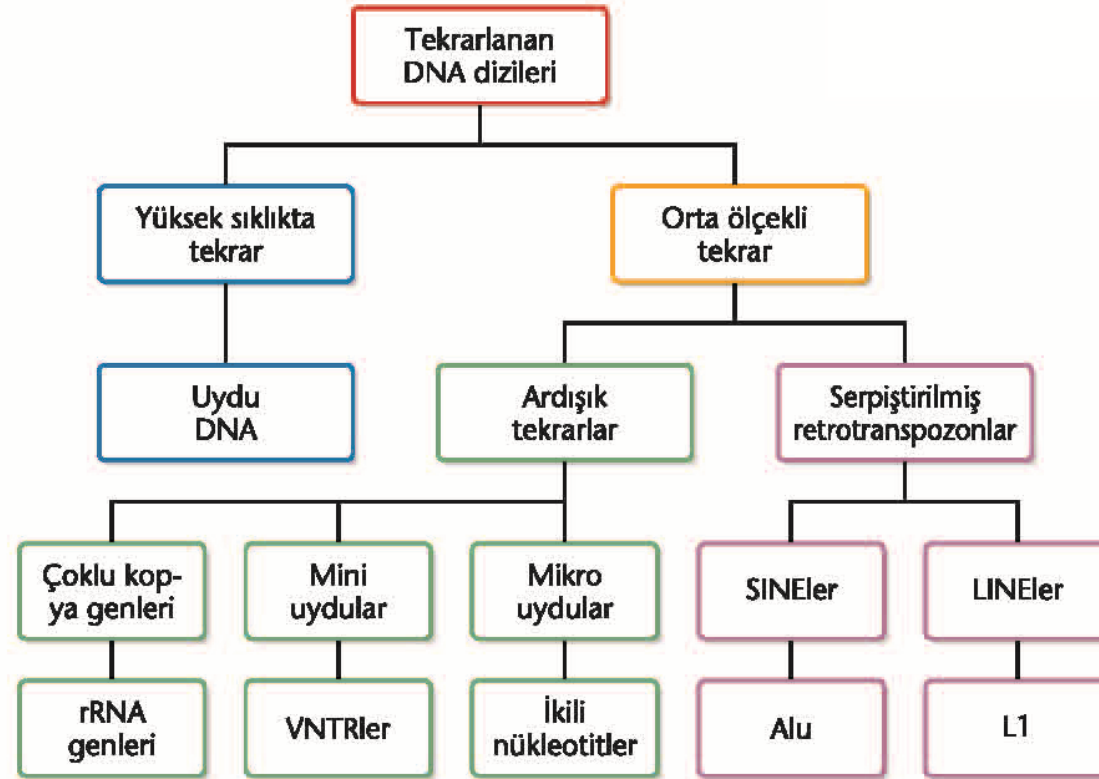
- Tekrarlanan DNA kısımları genellikle diğer DNA kısımlarından daha yoğundur.
- Bu sayede diferansiyel santrifüjleme kullanılarak tekrarlayan DNA ayrıştırılabilir.
- Tekrarlayan diziler, santrifüj tüpünde diğer DNA'dan ayrı bir bant şeklinde görünür.
- Bu nedenle bu DNA'ya satellit DNA (uydu DNA) adı verilmektedir.

Fare uydu DNA'sı

ŞEKİL 12-16 Fare uydu DNA'sını temsil eden bir radyoaktif prob ile mitotik kromozomların *in situ* hibridizasyonu. Kúresel lekeler uydu DNA dizisini içeren kromozom bólgelerini (sentromerleri) göstermektedir.

Tekrarlanan DNA dizilerinin çeşitli sınıfları

ŞEKİL 12-14 Tekrarlanan DNA dizilerinin çeşitli sınıflarının bir özeti.

Sentromerik DNA dizileri

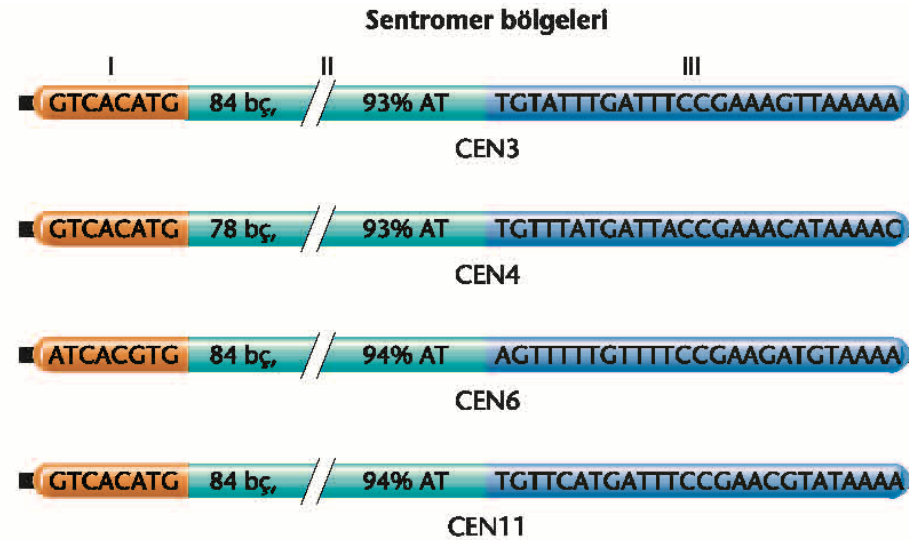
- Ökaryotik kromozomların sentromerlerinin mitoz ve mayoz sırasında değişik rolleri vardır.
- Anafaz öncesi kardeş kromatidlerin bir arada tutulmasından sorumludur.

Sentromerik DNA dizileri

- Sentromerlerin etrafında protein yapıda olan ve kinetokor adı verilen bir bölge bulunmaktadır.
- Sentromerik DNA'da CEN adı verilen nükleotit dizileri yer almaktadır.
- Bu diziler, anafaz sırasında kromozom hareketine yardımcı olmaktadır.

Sentromerik DNA dizileri

- Maya kromozomlarının CEN bölgesinin analizi ile, ilk defa John Carbon ve Louis Clarke tarafından tanımlanan bir model sistem ortaya çıkarılmıştır.

ŞEKİL 12-17 Mayanın 3, 4, 6 ve 11 numaralı kromozomlarından elde edilen üç ana sentromer bölgesinin DNA nükleotit dizilerinin gösterilişi.

Sentromerik DNA dizileri

- Mutasyonel analizler, 1. ve 2. bölgelerin, sentromerin işlevi açısından 3. bölge kadar kritik olmadığını göstermiştir.
- İlk iki bölgedeki mutasyonlar tolere edilebilir.
- Ancak 3. bölgedeki mutasyonlar sentromer işlevini bozar.
- Bu ve diğer gözlemler, bu organizmalarda CEN dizilerinin, sentromer işlevi için vazgeçilmez olmadıklarını göstermektedir.

Alfoid ailesi

- İnsanlarda en fazla tanınan uydu DNA dizileri alfoid ailesidir.
- Çoğunlukla sentromer bölgesinde bulunur.
- Yaklaşık 1.71 bp uzunluğunda olan alfoid DNA motifi, toplam 3 milyon baz çifti olacak şekilde birbiri ardına tekrarlanır.
- Sentromerdeki bu çok sık tekrarlanan DNA'nın rolü çok açık değildir.
- Bu dizilerin transkripsiyona uğramadığı bilinmektedir.

Telomerik DNA dizileri

- Kromozomların diğer önemli yapısal bileşeni telomer bölgesidir.
- Telomerin en önemli işlevi diğer kromozomların uçları ile etkileştiğinde bu bölgelerin hareketsiz kalmasını sağlayarak kararlı yapı kazandırmaktır.
- Yapılan araştırmalarda, belirli bir türe ait tüm kromozomların tüm telomerlerinin ortak nükleotid dizilerini paylaştığı fikri artık geçerli değildir.

İki tip telomer dizisi bulunmuştur

- Bunlardan ilki basitçe telomerik DNA dizileri olarak adlandırılır ve arka arkaya gelen kısa tekrarlar içerir.
- Bu grup, kromozomun kararlılığını ve bütünlüğünü sağlar.

İki tip telomer dizisi bulunmuştur

- İkinci tip diziler, telomer-bağlantılı diziler (telomere associated sequences) adını alan tekrarlayan dizilerdir.
- Telomerin bitişiğinde bulunurlar.
- Bu diziler, organizmalar arasında farklılık gösterir ve bunların ne işe yaradıkları bilinmemektedir.

Telomerik DNA dizileri

- Telomerin replikasyonunda telomeraz enzimi görev alır.
- Tek hücreli ökaryotların ölümsüz hücreler olması nedeniyle telomeraz hayati önem taşır.
- İnsan gibi çok hücreli organizmalarda telomeraz, üreme hücrelerinde aktiftir fakat somatik hücrelerde aktif değildir.

Telomerik DNA dizileri

- İnsan kanser hücrelerinde, kanserleşme (malignancy) sürecine geçişte, telomeraz aktivasyonuna gereksinim duyulmaktadır.

Orta sıklıkta tekrarlanan diziler: VNTR'ler ve iki nükleotit tekrarları

- Orta sıklıkta tekrarlanan DNA dizileri, bazı duplike genleri içerir.
- Bu kategorinin büyük bir kısmı ya kodlayıcı olmayan ardışık tekrarlardır ya da serpiştirilen (interspersed) dizilerdir.

Orta sıklıkta tekrarlanan diziler: VNTR'ler ve iki nükleotit tekrarları

- VNTR'ler bu konudaki önemli örneklerdir.
- Bu tür yapılar DNA kümeleri şeklinde genom boyunca dağılmıştır.
- Bunlara minisatellit (mini uydu) adı verilir.
- Ardışık tekrarlanan diğer diziler, ikili, üçlü, dörtlü ve beşli nükleotitlerdir.
- Bunlar mikrosatellitler (mini uydular) olarak da adlandırılır.

Orta sıklıkta tekrarlanan diziler: VNTR'ler ve iki nükleotit tekrarları

- VNTR'ler genom boyunca dağılmışlardır.
- Tekrarların sayısı açısından bireyler arasında farklılık görülür.
- Örneğin; insanlarda en yaygın mikrosatellit ikili nükleotit $(CA)_n$ 'dir.
- 'n' tekrar sayısını göstermektedir, genellikle 5-10 arasında değişir.
- Bu bölgeler genom analizleri için çok önemli moleküler belirteçlerdir.

Tekrarlanan hareketli diziler SINE'ler ve LINE'ler

- Bu tekrarlar genom boyunca serpiştirilmiştir.
- Kısa (SINE) veya uzun (LINE) olabilirler.
- Çoğu hareketlidir ve genomda bir bölgeden diğer bölgeye yer değiştirebilirler.
- Hareketli diziler (transposable sequences) sınıfına girerler.
- Ökaryot genomunun büyük kısmını oluşturur.

SINE'ler (short interspersed elements)

- SINEs olarak adlandırılan serpiştirilmiş kısa elementler (short interspersed elements) 500 bp'den daha az uzunluktadır.
- İnsan genomunda 500.000 kez ya da daha fazla bulunabilir.
- İnsanda en iyi belirlenmiş SINE, Alu ailesi olarak isimlendirilen dizi setidir.

LINE'ler (long interspersed elements)

- SINE'lere göre daha uzun tekrarlayan DNA dizisi sınıfıdır.
- İnsanda en göze çarpan örneği L1 olarak tanımlanan ailedir.
- Bu dizi ailesinin üyeleri 6400 baz çifti uzunluğundadır.
- Bir tahmine göre 100.000 kez tekrarlanır.
- Retrotranspozonlar olarak da bilinirler.

SINE'ler ve LINE'ler:

- İnsan DNA'sının önemli bir kısmını oluştururlar.
- İki tip element de, DNA üzerinde %70'i özgün, %30'u tekrarlayan diziler şeklinde ortak organizasyon gösterir.
- Bunlar genomun yaklaşık %10'unu oluştururlar.

Orta sıklıkta tekrarlanan çok kopyalı genler

- Orta sıklıkta tekrarlanan DNA dizileri fonksiyonel genlerin arka arkaya çoklu kopyalar halinde tekrarlanmasıyla oluşur.
- İnsanda, bu genlerin çoğu, akrosentrik kromozomlar olan 13, 14, 15, 21 ve 22'nin P kolunda kümeler halinde bulunur.

Ökaryotik genomun büyük bir kısmı işlevsel genleri kodlamaz !

- Ökaryotik genomun ne kadarlık bir kısmının gerçekte işlevsel ve kodlayıcı genlerden oluşur?
- İnsan genomunun yaklaşık %40'ı çok ya da orta sayıda tekrarlanan DNA dizilerinden oluşur.
- Ayrıca kodlayıcı olmadığı belirlenen büyük miktarda tek kopya DNA dizileri vardır.

Yalancı genler (Pseudogenes)

- Bu genler, genlerin duplike kopyalarının evrimsel artığıdır.
- Mutasyona uğrayarak işlevlerini kaybetmişlerdir.
- Bazı durumlarda çok sayıda kopyalarına rastlanır.

Organizmaların ortak bir özelliği !

- Tüm organizmalarda, genomun sadece küçük bir kısmı proteinleri kodlar.
- Örneğin; deniz kestanesinde 20.000 ile 30.000 gen protein kodlar ve bu miktar, genomun %10'undan az kısmını oluşturur.
- *Drosophila*'da genomun %5 ile 10'u proteinleri kodlar.
- İnsanda ise 20.000 ile 25.000 arasında olduğu düşünülen işlevsel genler genomun %5'inden az kısmını kapsar.

TEŐEKKÜRLER

Bu sunumun hazırlanmasındaki katkılarından dolayı aŐağıda isimleri verilen öğrencilerime teŐekkür ederim.

FATMATÜZ ZEHRA AKBAŐ
ÖZGE BAŐKARA
ORHAN YEL
ÖMER SOYMAÇ